

אלול התשע"ח

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

מבנה מצות מחיית עמלק ומשמעותו

לפרשת כי תצא (על פי שיעור של הרב אלחנן סמט)

תשכח'. ובספרי: 'זכור - בפה; לא תשכח - בלב', כלומר: אל תזניח איבתו ואל תסירנה מלבך.

3. רמב"ן ד"ה זכור:

בספרי 'זכור את אשר עשה לך עמלק - בפה'. ולא ידעתי מה היא הזכירה הזאת בפה... והנכון בעיניי שהוא לומר שלא תשכח מה שעשה לנו עמלק עד שנמחה את שמו מתחת השמים. ונספר זה לבנינו ולדורותינו, לומר להם: כך עשה לנו הרשע, ולכך נצטוונו למחות את שמו.

4. בעל ספר החינוך (מצווה תרי"ג - 'לזכור מה שעשה לנו עמלק'):

ונוהגת מצווה זו [= 'זכור'] בכל מקום ובכל זמן בזכרים, כי להם לעשות המלחמה ונקמת האויב, ולא לנשים.

5. רבי ירוחם פערלא בביאורו לספר המצוות של רס"ג (כרך א עמ' רסא):

"נראה דסברו דזכירה אינה מצווה בפני עצמה, אלא גם היא בכלל עשה דמחייה היא, דעניין הזכירה הוא לזכור החובה למחות את זרעו וכל אשר לו".

6. שמות י"ז י"ד אל מול דברים כ"ה:

שמות י"ז י"ד	דברים כ"ה
כתב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע	זכור את אשר עשה לך עמלק...
כי מחה אמחה את זכר עמלק מתחת השמים.	תמחה את זכר עמלק מתחת השמים.

7. רש"י:

ושים באזני יהושע - המכניס את ישראל לארץ, שיצווה את ישראל לשלם לו את גמולו.

8. רשב"ם:

באזני יהושע - שימלוך עליהם ויקיים מצוותי למחות את שם עמלק.

9. חזקוני:

ושים באזני יהושע - [ש]ימסור ספר זיכרון זה לשופט הבא אחריו לזיכרון, וכעניין זה ימסרנו שופט לשופט

1. דברים כ"ה יז-יט:

זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים אשר קרך בדרך ויזנב בך כל הנחשלים אחריך ואתה עיף ויגע ולא ירא א-להים: והיה בהניח ה' א-להיך לך מכל איביך מסביב בארץ אשר ה' א-להיך נתן לך נחלה לרשתה תמחה את זכר עמלק מתחת השמים, לא תשכח.

2. הרמב"ם בספר המצוות:

עשה קפ"ח: הציווי שנצטוונו להכרית זרע עמלק... והוא אמרו 'תמחה את זכר עמלק'. וכבר קדם אמרם (סנהדרין כ ע"ב) 'שלוש מצוות נצטוו ישראל בשעת כניסתן לארץ: למנות להם מלך ולבנות להם בית הבחירה ולהכרית זרעו של עמלק'. וגם מלחמת עמלק היא מלחמת מצווה...

עשה קפ"ט: הציווי שנצטוונו לזכור את אשר עשה לנו עמלק, שקידם אותנו ברע, ושנאמר את זה בכל זמן וזמן ונעורר את הנפשות בדברים להילחם בו ונקרא את בני אדם לשנאו, כדי שלא ישתכח הדבר ולא תחליש שנאתו ותמעט מן הנפשות במשך הזמן, וזהו אמרו יתעלה 'זכור את אשר עשה לך עמלק'. ולשון ספרי [כאן] 'זכור את אשר עשה לך עמלק - בפה; לא תשכח - בלב'. כלומר: אמור דברים בפני הגורמים לבני אדם שלא תסור שנאתו מן הלבבות... הלא תראה היאך עשה שמואל הנביא כאשר בא לקיים מצווה זו, שהוא זכר תחילה ואחר כך ציווה להרגם, והוא אמרו (שמ"א ט"ו, ב-ג) 'פקדתי את אשר עשה עמלק לישראל אשר שם לו בדרך בעלתו ממצרים. [עתה לך והכיתה את עמלק...]'.

לא-תעשה נ"ט: האזהרה שהוזהרנו מלשכוח את אשר עשה לנו זרע עמלק ואשר קידמונו ברע. וכבר ביארנו במצווה התשע ושמונים ומאה ממצוות עשה [עשה קפט] שזכירת מה שעשה לנו זרע עמלק וחידוש האיבה לו - מצוות עשה, וכן גם הזנחת עניין זה ושכחתו - מזהירים עליו, והיא מצוות לא-תעשה, והוא אמרו 'לא

19. דברים כ"ה יט :
 והיה בהניח ה' א-להיך לך מכל איביך מסביב בארץ
 אשר ה' א-להיך נתן לך נחלה לרשתה...
 20. ראב"ע :
 בהניח ה' א-להיך - הטעם [המשמעות], כי זאת
 המצווה תלויה אחר שיירשו את הארץ ושקטה הארץ
 ממלחמה מכל סביבותיה, כי כל זמן שיתעסקו עם
 מלחמות הקרובים אליהם, אינם חייבים להילחם
 בעמלק.
 21. דברים י"ב י"א :
 (י) ועברתם את הירדן וישבתם בארץ אשר ה' א-להיכם
 מנחיל אתכם: והניח לכם מכל איביכם מסביב וישבתם
 בטח. (יא) והיה המקום אשר יבחר ה' א-להיכם בו
 לשכן שמו שם שמה תביאו את כל אשר אנכי מצוה
 אתכם...
 22. ספרי :
 "זכור... - בפה; לא תשכח - בלב".
 23. הרמב"ם בלא-תעשה נ"ט (שהבאנו בסעיף א לעיל):
 הוזהרנו מלשכוח את אשר עשה לנו זרע עמלק...
 שזכירת מה שעשה לנו... מצוות עשה, וכן גם הזנחת
 עניין זה ושכחתו... היא מצוות לא תעשה.
 24. ישעיהו כ"ח, יב :
 זאת המנוחה הניחו לעיניך...
 25. ירמיהו מ"ה, ג :
 יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי.
 26. מבנה הפרשה שמציע הרב סמט :
 1. (יז) זכור את אשר עשה לך עמלק
 2. בדרך בצאתכם ממצרים. (יח) אשר קרך בדרך
 3. ויזנב בך כל הנחשלים אחריך
 4. ואתה עיף ויגע ולא ירא א-להים.
 4א. (יט) והיה בהניח ה' א-להיך לך מכל איביך מסביב
 2. בארץ אשר ה' א-להיך נתן לך נחלה לרשתה
 3. תמחה את זכר עמלק מתחת השמים
 1. לא תשכח.
 27. רש"י :
 ולא ירא - עמלק. א-להים - מלהרע לכם.
 28. ראב"ע :
 ולא ירא - שב אל עמלק, והוא פועל בעבר.
 29. מכילתא דרבי ישמעאל (בשלח, מסכתא דעמלק,
 פרשה א, עמ' 176 במהדורת הורוביץ-רבין) :
 ויבא עמלק... לפי שפרשו מדברי תורה, לכך בא עליהם
 השונא...
 אחרים אומרים: 'ולא ירא א-להים' - אלו ישראל, שלא
 היו בידם מצוות.
 30. חזקוני :
 ואתה עיף ויגע - אל תתמה אם עשה בך כך, שהרי היית
 עיף ויגע מטורח הדרך, ועוד שהיית 'לא ירא א-להים',

- ספר זיכרון זה, עד שיעמוד מלך לישראל ויהיה לזיכרון
 [והמלך הוא המחויב במחייה].
 10. רש"י :
 כי מחה אמחה - לכך אני מזהירך כן, כי חפץ אני
 למחות
 11. רשב"ם :
 כי מחה אמחה - כי אני רוצה שיימחה שמו.
 12. חזקוני :
 ושם באזני יהושע - ...עד שיעמוד מלך לישראל [שעליו
 מצוות המחייה מוטלת], ויהיה [הספר] לזיכרון ולא
 יתמהו על מה אמחנו.
 13. רמב"ן :
 כי מחה אמחה - את זכרו, ונתתי נקמתי בו ביד עמי
 ישראל. וזו היא המצווה שכתוב לנו במשנה תורה 'זכור
 את אשר עשה לך עמלק'.
 14. רש"י ד"ה יד (ומפרשים נוספים) :
 ידו של הקב"ה הורמה ליטבע בכיסאו להיות מלחמה
 ואיבה בעמלק עולמית... נטבע הקב"ה שאין שמו שלם
 ואין כיסאו שלם עד שיימחה שמו של עמלק.
 15. ברייתא במסכת סנהדרין כ ע"ב :
 תניא: רבי יוסי אומר: שלוש מצוות נצטוו ישראל
 בכניסתן לארץ: להעמיד להם מלך, ולהכרית זכרו של
 עמלק, ולבנות להם בית הבחירה. ואיני יודע איזה מהן
 תחילה, כשהוא אומר 'כי יד על כס י-ה, מלחמה לה'
 בעמלק', הווי אומר: להעמיד להם מלך תחילה, ואין
 'כסא' אלא מלך, שנאמר (דה"א כ"ט, כג) 'וישב שלמה
 על כסא ה' למלך'.
 16. ראב"ע בביאורו הקצר לשמות :
 כי יד - יש אומרים: מי שתהיה ידו בתחילה על כיסא
 ה' יעשה מלחמה בעמלק. וכיסא ה' - מלכות ישראל,
 וכן כתוב על שלמה 'וישב שלמה] על כסא ה' '. וזאת
 מצווה, ורמז על שאול בחיר ה'.
 17. רמב"ן לשמות :
 ויש מפרשים, כי כאשר תהיה יד על כיסא ה', תהיה
 מלחמה לה' בעמלק, וכן תהיה מדור לדור. והעניין: כי
 כאשר יהיה מלך בישראל יושב על כיסא ה', יילחם
 בעמלק. והוא רמז לשאול, המלך הראשון. וכן 'מדר דר',
 לאמור: כי כל מלך בישראל חייב להילחם בהם עד
 שיימחו. ועל דרך הפשט נכון הוא, וגם זה הדרך [נוסף
 על דרכו של רש"י, שעליה אמר רמב"ן לעיל 'ומדרש
 חכמים הוא'] מדרשו בגמרא [וכאן מביא רמב"ן את
 לשון הברייתא בסנהדרין]... והוא פשט נכון במקרא
 הזה.
 18. רמב"ן בהקדמתו לספר דברים :
 לא נכתבו המצוות בספרים הראשונים, שידבר עם יוצאי
 מצרים, כי אולי לא נהגו באותן המצוות רק בארץ, אף על
 פי שהן חובת הגוף.

עליך את בלעם בן בעור... לקללך... (ז) לא תדרש שלמם וטבתם כל ימך לעולם.

4-3 (ח) לא תתעב אדמי כי אחיך הוא לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו. (ט) בניס אשר יגלדו להם דור שלישי יבא להם בקהל ה'.

42. הרב אלחנן סמט:

דחייה זו מהותית היא ביחס למלחמת עמלק, ובה עצמה טמון הניצחון הגדול על עמלק. העם שניסה לשבש את המהלך הא-לוהי של הכנסת ישראל לארץ, תוך ניצול היותם עייפים ויגעים 'בדרך' ונתונים במשבר רוחני ובהסתר פנים מפני שלא יראו א-לוהים ("היש ה' בקרבנו אם אין"), העם הזה ייוכח ראשית לכול שהתכנית הא-לוהית הוגשמה במלואה: ישראל התגברו על קשיי 'הדרך' וסיימו את הליכתם בה, ואף אם ארכה מאוד; הם נכנסו לארץ שאותה נתן להם ה' וירשו אותה, ואף זכו בה למנוחה מכל אויביהם. יציאת מצרים באה עד תכליתה, והניסיון לקטוע את מהלכה - נכשל. מזימתו של עמלק לנצל את חולשת ישראל 'בדרך' בצאתם ממצרים' נהדפה אפוא לא רק במלחמתו המקומית של יהושע, אשר חלש את עמלק לפי חרב, אלא בעיקר בשינוי ההיסטורי הכביר שחל במצבו של עם ישראל: מעם נוודים "עייף ויגע ולא ירא א-להים" לעם שזכה לרשת את הארץ שניתנה לו על ידי ה' ולשבת בה במנוחה.

כדאיתא במכילתא [וכאן הוא מביא את לשון המכילתא בשינויים קלים]... אבל אם הייתם יראי א-לוהים, לא היה יכול לך.

31. במדבר ל"ה, כג:

והוא לא אויב לו ולא מבקש רעתו.

32. דברים ד', מב (וכן י"ט, ד):

והוא לא שנא לו.

33. ירמיהו ב', ב:

לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה.

34. תהילים ל"ח, טו:

ואהי כאיש אשר לא שמע ואין בפיו תוכחות.

35. שמות י"ז ז:

ויקרא שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל ועל נסתם את ה' לאמר: היש ה' בקרבנו אם אין.

36. אברהם קריב ז"ל (שבעת עמודי התנ"ך, תל אביב תשכ"ח עמ' 224-225):

בכל המקרא אין זעום א-לוהים כעמלק, אין אפוף חרון אף כמוהו. ומאליה קמה השאלה: במה הגדיל עמלק חטאו יותר מכל אויבי ישראל אשר מעולם? אמנם עמלק התנפל על יוצאי מצרים דרך פתיעה, ללא כל הכנה מצדם למלחמה, כמשתמע מלשון הכתוב בספר שמות... וכמפורש בתוספת הרחבה בספר דברים... אך אפילו [מ]מלחמה שפלה זו... לא נוכל בשום פנים להגיע לחומרת הדינין שנמתחו עליו.

37. במדבר י"ג, כט:

"עמלק יושב בארץ הנגב"

38. קאסוטו בפירושו לספר שמות (עמ' 141-142):

כתוב כאן 'ויבא עמלק', כלומר שלא היה שם [באזור רפידים] מושבו, ובא ממקום רחוק. הואיל והיה יושב במבואות ארץ כנען מצד דרום, ובוודאי שמע שלשם היו פני ישראל מועדות, רצה להקדים רפואה למכה, ושלת גדוד להתקיף את ישראל בתחילת דרכו.

39. ויקרא כ"ג, מב-מג:

בסכת תשבו שבעת ימים... מען ידעו דרתיכם כי בסכת הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים.

40. דברים ד', ט-י, ו' טז, כ"ד ח-ט:

...פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך... והודעתם לבניך ולבני בניך. יום אשר עמדת לפני ה' א-להיך בחרב...

... לא תנסו את ה' א-להיכם כאשר נסיתם במסה...

... השמר בנגע הצרעת... זכור את עשה ה' א-להיך למרים בדרך בצאתכם ממצרים.

41. דברים כ"ג, ד-ט:

2-1 (ד) לא יבא עמוני ומאבי בקהל ה' גם דור עשירי לא יבא להם בקהל ה' עד עולם. (ה) על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים ואשר שכר